

Гречухін А.С.
Гречко А.В.

канд. економ. наук, доцент
Національний технічний університет України «КПІ»

МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

METHODS FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF OPERATING OF THE COMPANY

У статті розглянуто та проаналізовано методи та механізми оцінки ефективності виробничої діяльності на сучасному підприємстві. Проаналізовано і систематизовано основні підходи до оцінки ефективності виробничої діяльності підприємства. Обґрунтовано доцільність здійснення оцінки шляхом визначення залежності ефективності виробничої діяльності від часткових показників механізму оцінювання на сучасних промислових підприємствах. Виділено основні елементи оцінки ефективності виробничої діяльності підприємства. Зазначено, що найважливішим способом розрахунку ефективності виробничої діяльності є розрахунок показника ефективності (результативності) як співвідношення вартості реалізованої продукції (послуг) з витратами на виробництво. Не менш важливим є спосіб оцінки діяльності підприємства, що полягає у порівнянні фактичних і нормативних (планових) показників. Також у даній роботі розглянуто метод Д.Сінка, який передбачає використання кількісних і якісних індикаторів "параметрів стану", що відображають відповідність організаційно-господарської системи її цілям.

Ключові слова: ефективність, виробництво, собівартість, витрати, ефективність виробничої діяльності, економічне зростання, економічна ефективність

В статье рассмотрены и проанализированы методы и механизмы оценки эффективности производственной деятельности на предприятии. Проанализированы и систематизированы основные подходы к оценке эффективности производственной деятельности предприятия. Обоснована целесообразность осуществления оценки путем определения зависимости эффективности производственной деятельности от частных показателей механизма оценки на современных промышленных предприятиях. Выделены основные элементы оценки эффективности производственной деятельности предприятия. Отмечено, что важнейшим способом расчета эффективности производственной деятельности является расчет показателя эффективности (результативности) как соотношение стоимости реализованной продукции (услуг) с затратами на производство. Не менее важным является способ оценки деятельности предприятия, заключается в сравнении фактических и нормативных (плановых) показателей. Также в данной работе рассмотрен метод Д.Синка, который предусматривает использование количественных и качественных индикаторов

"параметров состояния", отражающие соответствие организационно-хозяйственной системы ее целям.

Ключевые слова: эффективность, производство, себестоимость, затраты, эффективность производственной деятельности, экономический рост, экономическая эффективность.

The article describes and analyses the methods and tools to assess the effectiveness of production activities at the enterprise. Analysed and systematized the main approaches to the evaluation of production efficiency of the enterprise. The expediency of the assessment by determining the dependence of the efficiency of the production activities of private indicators evaluation mechanism in modern enterprises. The basic elements of the evaluation of production efficiency of the enterprise. It was noted that the most important way of calculating production efficiency is the calculation of performance indicators (performance) as the ratio of cost of goods sold (services) to the cost of production. Equally important is the method of assessment of the company, is to compare the actual and normative (planned) indicators. Also in this article analysed Sink's method, which provides for the use of quantitative and qualitative indicators "state parameters", setting out the organizational and economic system of its objectives.

Keywords: efficiency, production, cost, efficiency of production, economic growth, economic efficiency.

Вступ. Провідним аспектом оптимального функціонування сучасного підприємства в конкурентних умовах ринку є забезпечення ефективності його господарської діяльності. Необхідність оцінки ефективності виробничої діяльності підприємства зумовлюється потребами формування нових цілей, принципів та засад господарювання орієнтованих на задоволення потреб споживачів та вимог ринку. Оцінка ефективності виробничих процесів являє собою інтегровану частину комплексної системи цілей розвитку підприємства, яка охоплює ряд факторів та заходів, що визначають рівень організації виробництва. Управлінські рішення в даному випадку мають на меті раціоналізацію виробництва за певних трудових, технічних і технологічних умов, що полягають у забезпеченні функціонування підприємства без непередбачуваних і значних витрат, виявленні та використанні в короткі терміни резервів підвищення ефективності виробництва. Оцінка ефективності займає важливе місце в системі управління діяльністю підприємства, оскільки являє собою ефективний інструмент для інформаційно-аналітичного забезпечення діяльністю підприємства. Результати оцінки складають основу для прийняття управлінських рішень, при цьому вони можуть бути використані як для визначення стратегічних, так тактичних цілей. Дане дослідження має стати теоретичною базою для проведення оцінки ефективності виробничої діяльності підприємства, пошуку можливих напрямків її вдосконалення та, як наслідок, прийняття раціональних управлінських рішень в сфері виробництва.

Українські науковці мають певні здобутки в дослідженні оцінки ефективності виробничої діяльності. Серед них можна відмітити наукові праці таких вчених, як: В. Базилевич [1], П. Круш [2]. С. Покропивний [3] та інші.

Постановка задачі. Метою даної статті є аналіз теоретичних розробок в галузі оцінки ефективності виробничої діяльності та надання рекомендацій щодо її підвищення. Відповідно до зазначеної мети, в роботі поставлено та вирішено наступні завдання:

- здійснено аналіз теоретичних основ оцінки ефективності виробничої діяльності;
- досліджено підходи до оцінки економічної ефективності виробничої діяльності.

Методологія. Теоретико-методологічну основу дослідження складають праці провідних вітчизняних та зарубіжних науковців.

Основні результати дослідження. Оцінка діяльності фірми за кінцевими результатами - справа дуже складна, оскільки передбачає використання різних критеріїв і оцінку результатів окремо по кожному підрозділу. Вибір критеріїв залежить від управлінських рішень і від рівня самостійності підрозділу. Так, центри прибутку оцінюють результати діяльності за прибутковістю, рівень якої визначається вищим керівництвом фірми, або прибуток максимізується. Підприємства оцінюють результати діяльності за рівнем витрат виробництва, так як є центрами витрат виробництва, або за результатами економії на витратах. Кожна фірма розробляє свої методи оцінки кінцевих результатів діяльності. Ці результати відображаються у фінансовій звітності фірми, в цілому по фірмі і в бухгалтерській звітності по окремих підрозділах фірми [1].

Для оцінки результатів господарської діяльності фірми використовується набір показників, які розраховуються на основі фінансової звітності фірми. Це показники ефективності господарської діяльності фірми (operating performance ratio):

- прибутку;
- рентабельності реалізації продукції;
- рентабельності активів;
- рентабельності власного і позикового капіталу;
- прибутковості акціонерного капіталу.

Ефективність виробничої діяльності фірми розраховують різними способами. Найважливіший з них - розрахунок показника ефективності (результативності) як співвідношення вартості реалізованої продукції (послуг) з витратами на виробництво.

Ефективність - відношення вартості реалізованої продукції до реальних витрат виробництва.

Вартість реалізованої продукції визначається як добуток ціни за одиницю на кількість виробленої продукції:

Вартість реалізованої продукції = Кількість виробленої продукції * Ціна одиниці продукції.

Вартість виробленої продукції в поточному періоді може змінюватися залежно від зміни обсягу приросту виробленої та реалізованої продукції та зміни ціни продукту.

Якщо підприємство виробляє не один вид продуктів, а декілька, то вартість реалізованої продукції визначається як сума вартостей реалізованих продуктів кожного виду. Отже, загальна сума реалізації по підприємству залежить від асортименту продукції, що випускається і від питомої ваги кожного продукту в загальному обсязі випуску.

Витрати виробництва (витрати) визначаються як добуток витрат на одиницю продукту і кількості виробленої продукції.

Витрати виробництва = Витрати на одиницю продукту * Кількість виробленого продукту.

Витрати на одиницю продукту залежать від норм витрати ресурсу і ціни ресурсу.

Витрати виробництва в цілому залежать від:

- зміни обсягів виробництва;
- зміни цін на ресурси;
- зміни норм витрачання ресурсів на виробництво одиниці продукту;
- асортименту продукції, що випускається [2].

Аналіз витрат виробництва проводиться або по всій продукції, або для кожного окремого продукту або для різних виробничих підрозділів. Аналіз дає уявлення про основні джерела наднормативних витрат, дозволяє зіставити різні варіанти технологічного процесу, знайти вигідні поєднання асортименту продукції.

Оцінка ефективності виробництва може ґрунтуватися на системі показників (в системному аналізі - на матриці показників), що включає:

- показники, що характеризують кінцеві результати діяльності підприємства - прибуток, обсяг реалізованої продукції або обсяг наданих послуг;
- показники витрат і ресурсів - собівартість, матеріальні витрати, фонд оплати праці, чисельність персоналу та ін.

Найважливіший спосіб оцінки діяльності підприємства полягає у порівнянні фактичних і нормативних (планових) показників. Таке порівняння здійснюється як на "вході" - порівняння показників витрат і ресурсів, що йдуть на виробництво, так і на "виході" - порівняння показників прибутку обсягу виробництва.

Порівняння фактичних і нормативних показників при даній структурі виробничої програми, даної технології та організації виробництва дозволяє зробити висновок про ефективність (неефективність) діяльності підприємства.

Більш складний метод оцінки ефективності діяльності підприємства полягає в оцінці рівня взаємозв'язку між витратами і результатами, між витратами і ресурсами, в оцінці взаємозв'язку кінцевих результатів діяльності. Проведення такого аналізу вимагає спеціально розробленого математичного інструментарію - побудови виробничої функції. Аналіз виробничої функції дозволяє кількісно виміряти вплив різних витрат на кінцевий результат (прибуток), оцінити вплив різних факторів [3].

Існують різні методи оцінки діяльності фірми, засновані на використанні системного підходу. Один з них - метод, запропонований американським дослідником-аналітиком Д. Сінком. Він передбачає використання кількісних і якісних індикаторів "параметрів стану", що відображають відповідність організаційно-господарської системи її цілям.

Д. Сінк підходить до оцінки організаційно-господарської системи фірми за результатами семи підсистем, елементи яких відображають у сукупності різні критерії оцінки.

Метод Д. Сінка можна визначити як метод оцінки за результатами (performance).

В якості підсистем (критеріїв) Д. Сінк виділяє:

- ефективність (effectiveness);
- економічність (efficiency);
- якість (quality);
- прибутковість (profitability);
- продуктивність (productivity);
- умови праці (quality of work life);
- інновації та оновлення (innovation) [5].

Ці підсистеми як критерії оцінки Д. Сінк розглядає стосовно до різних рівнів управління і видів діяльності фірми, а також до організацій державного і приватного секторів з позначенням значимості кожного критерію для різних рівнів. Для фірми Д. Сінк розглядає критерії:

а) відносно рівнів:

- працівника;
- групи;
- виробничого відділення;
- фірми.

б) стосовно до наступних видів діяльності:

- НДДКР (Науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки);
- виробництво та збут;
- обслуговування.

Зміст окремих критеріїв (підсистем) Д. Сінк визначає наступним чином:

- ефективність - це здатність досягнення намічених цілей, насамперед, за такими параметрами як випуск продукції, що відповідає вимогам споживачів за якістю, кількістю і термінами поставки;
- економічність - ступінь економії ресурсів і, отже, витрат; визначається зіставленням ресурсів, що підлягають споживанню, з ресурсами фактично спожитими;
- якість - ступінь відповідності випущеної продукції вимогам, специфікаціям, стандартам;
- прибутковість - співвідношення між валовими доходами (іноді кошторисом) і сумарними витратами (у ряді випадків фактичними витратами); продуктивність - співвідношення вартості своєї продукції і витрат на одиницю продукції;
- умови праці (якість трудового життя) визначають здатність системи успішно функціонувати;
- інновації та оновлення - ступінь оновлення асортименту продукції, рівень конкурентоспроможності випущених виробів.

Під час оцінюванні за результатами методом Д. Сінка визначаються:

- значимість і відносні ваги кожного критерію;
- вимірник критерію;
- ув'язка системи вимірювання з підвищенням продуктивності.

Пріоритети та ваги кожного з критеріїв залежать від:

- масштабів системи (фірми);
- напрямків діяльності фірми - маркетинг, НДДКР, виробництво;
- типу виробничої системи - механічний цех, складальний конвеєр, переробне підприємство;
- стану системи (фірми, виробничого відділення, підприємства, щодо кадрового складу, управління, технології, організаційних структур і методів);
- вибір і оцінка критеріїв - вельми складні і вимагають аналітичного підходу поставлення математичних методів. Але жодна організаційна система ніколи не надає однакової ваги всіма критеріями.

При оцінці за результатами використовуються такі поняття:

- оцінка (rating) - визначення характеристики або величини якого-небудь параметра порівнянням його з певним еталоном або шкалою (як, наприклад, при оцінці продуктивності робочого);
- оцінка діяльності (performance appraisal) - формальна процедура оцінки роботи співробітника в основному шляхом збору інформації про виконання поставлених завдань;

- показник ефективності (результативності) (performance indicator) - спеціальний показник, що характеризує рівень досягнень на шляху реалізації поставлених цілей.

У процесі контролю використовуються поняття:

- ефективність виробництва (operations performance) - ринкова вартість виробленої продукції, поділена на сумарні витрати ресурсів організації;

- показники ефективності господарської діяльності фірми (operating performance) включають: прибуток, рентабельність продажів, рентабельність активів, рентабельність власного і позикового капіталу, дохідність акціонерного капіталу;

- коефіцієнт економії трудових витрат (labor-saving ratio) - відношення обсягів трудових витрат на одиницю продукції при удосконаленому і колишньому методах роботи;

- стандартизація (standardization) - проведена адміністрацією програма розробки критеріїв або комплексу заходів, що забезпечують однорідність методів і умов у межах фірми і дозволяють здійснювати контроль за ними шляхом їх зіставлення. Така програма (або комплекс заходів) торкається питань якості продукції та обсягу виробництва, умов праці, рівнів заробітної плати, технологічних методів;

- графік рентабельності (profitgraph) - графічне зображення співвідношення величини валового доходу і витрат при різних рівнях виробництва та реалізації, що дозволяє визначити межі рентабельною і збитковою діяльністю підприємства [5].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи можна зазначити, що для оцінки результатів господарської діяльності фірми використовується набір показників ефективності господарської діяльності фірми, а саме прибуток, рентабельність реалізації продукції, рентабельність активів, рентабельність власного і позикового капіталу та прибутковість акціонерного капіталу. Найважливішим способом розрахунку ефективності виробничої діяльності є розрахунок показника ефективності (результативності) як співвідношення вартості реалізованої продукції (послуг) з витратами на виробництво. Не менш важливим є спосіб оцінки діяльності підприємства, що полягає у порівнянні фактичних і нормативних (планових) показників. Більш складний метод оцінки ефективності діяльності підприємства полягає в оцінці рівня взаємозв'язку між витратами і результатами. Проведення такого аналізу вимагає спеціально розробленого математичного інструментарію - побудови виробничої функції. Аналіз виробничої функції дозволяє кількісно виміряти вплив різних витрат на кінцевий результат (прибуток), оцінити вплив різних факторів.

Науковою новизною проведеного дослідження є обґрунтування науково-теоретичних напрямів підвищенню ефективності виробничої діяльності підприємства, що базується на аналізі підходів до оцінки даного напрямку господарської діяльності підприємства.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в узагальненні та систематизації теоретичних підходів до визначення поняття «ефективності виробничої діяльності підприємства». Практичне значення результатів дослідження полягає в проведенні ґрунтовного аналізу метод Д. Сінка, який передбачає використання кількісних і якісних індикаторів «параметрів стану», що відображають відповідність організаційно-господарської системи її цілям.

Перспективами подальших наукових розробок є вдосконалення існуючих методик оцінки ефективності виробничої діяльності підприємства з врахуванням динаміки зміни зовнішнього середовища господарювання. Практичні рекомендації надані в даному науковому дослідженні мають об'єктивний характер, оскільки базуються на ґрунтовному аналізі літературних джерел з питань оцінки ефективності виробничої діяльності підприємства. Отже, надані рекомендації можуть бути використані підприємствами різних галузей, а також науковими установами в процесі розробки заходів з підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Література:

1. Базилевич В. Д. Економічна теорія: Політекономія: Підручник. / Базилевич В. Д. – К.: Знання - Прес, 2007. – 719 с.
2. Круш П.В. Економіка підприємства: Навчальний посібник/ П. В. Круш, В. І. Подвігіна, Б. М. Сердюк та ін.. - К.: Ельга-Н: КНТ, 2007. - 777 с.
3. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства: підручн. / С. Ф. Покропивний — [2-ге вид., перероб. та доп.] — К. : КНЕУ, 2001 — 526 с.
4. Петрович І.М. Економіка виробничого підприємства: Навчальний посібник / За ред. І. М. Петровича. – К.: Знання, 2001. – 405 с.
5. Синк Д.С. Управление производительностью : планирование, измерение и оценка, контроль и повышение / Д. С.Синк; Пер. с англ. С. А. Рогинко, М. С. Штернгарц; Общ. ред. и вступ. статья. В. С. Данилова-Данильяна. - М. : Прогресс, 1989. - 522 с